

М. М. Олексюк, кандидат філософських наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНИХ ОСНОВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ (ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ)

Сформована в ході тривалих історичних процесів європейська цивілізація в сучасних умовах представляє собою відображення тих характеристик, які фіксують особливості та своєрідним чином поєднують ті ментальні стани, що властиві тим етнонаціональним спільнотам, котрі населяють європейський континент. Багатоманітність, що проявляється на релігійно-конфесійному, політико-правовому, світоглядному рівні, доповнюється виробленням спільних ознак, котрі в першу чергу виявляються у прагненні до збереження екзистенційного потенціалу, котрий сформував своєрідну європейську спільноту на засадах пріоритету людської цінності.

Саме ця закріплена у ментальності турбота про людину, пошанування її прав та гідності – все це стало надбанням європейської цивілізації та забезпечило її поступальний рух на шляху до максимального задоволення потреб людини та суспільства. Ці характеристики зумовлюють і певні концептуальні висновки, котрі стають надбанням європейської філософсько-правової думки, передусім ті, що стосуються проблем відповідальності та покарання.

Сучасні європейські філософи права приділяють чимало уваги питанням відповідальності. Так, наприклад, один із провідних британських спеціалістів з даних питань Гаррет Вільямс стверджує, що для людини відповідальність існує як у формі здібності, так і добродійності, причому виявляє критерії, за якими особа набуває добродійної відповідальності, акцентуючи увагу на її здатності виявляти ініціативність, здійснювати свої особисті рішення, усвідомлювати свої дії та помилки, відповідати на численні нормативні вимоги, що формуються соціумом [3, р. 459, 469].

Європейські ментальні підходи до вирішення важливих соціально-правових проблем демонстрував наприкінці ХХ ст. французький філософ П. Рікер. Стверджуючи, що у традиційному вияві юридичне поняття відповідальності акцентує увагу виключно на питанні ролі суб'єкта правової дії, він аналізував сучасні йому підходи до цього поняття, які призводять до втрати даної точки зору. «Відщеплення прослідковується у будь-якому сенсі під прикриттям випадкових асиміляцій, що підтримує полісемія дієслова відповідати: не тільки відповідати за... Але також відповідати на... (запитання, виклик, наказ

тощо)... У плані суто юридичному, окрім згаданих вище тлумачень, зокрема відповідальності за дії іншої особи або дії із захисту чогось, – при тлумаченні досліджень, що виходять за рамки визначення – юридичне поняття відповідальності потерпає від суперництва концептів, що з'явилися пізніше, ніж концепт, який ми розглядаємо», – зазначає він у роботі «Концепт відповідальності. Есе семантичного аналізу» [1, с. 43].

Паралельно із аналізом становлення правового поняття відповідальності П. Рікер розглядав і процес еволюції такого явища, яким є моральна відповідальність, традиційна версія якої стосується в першу чергу предметів та осіб, у відношенні до яких вона і визнається. Філософ стверджував, що «у минулому моральна ідея відповідальності збігалася з ідеєю юридичною і була орієнтована на те, що ми найвищою мірою відповідальні за те, що скоїли. Згодом орієнтація її рішуче змінилася на відкритішу до пошуку, де б ідея превентивності, тобто запобіжна ідея, могла б поєднуватися з ідеєю відшкодування уже заподіяних збитків» [1, с. 43].

Проблеми сутнісної сторони покарання як процесуальної складової права у другій половині ХХ ст. також піднімались П. Рікером. Його світоглядна позиція у післявоєнній Європі характеризувалась чітким моральним спрямуванням, витоки якого можуть знаходитись у суб'єктивному пережитті тих трагічних для людства часів періоду Другої світової війни, коли питання злочину та покарання ставали надзвичайно актуальними. Саме тоді очевидно формувалась його позиція стосовно того, що покарання не можна розглядати як сліпу помсту, встановлення так званої «віндикативної» (читай – відплатної) справедливості. П. Рікер відкидає традиції тих давніх часів, коли покарання вчинялось за принципом «око за око» чи «зуб за зуб», формулюючи свою власну концепцію, яка своєрідно увібрала всі суто філософські традиції, методи та прийоми тлумачення, що були властиві цьому видатному представникові західноєвропейської філософської думки другої половини ХХ ст. «Слово справедливість не повинно фігурувати в жодному визначенні відомщення, за винятком архаїчного і сакрального сенсу почасти індикативної справедливості, з якою треба рахуватись в останній інстанції, – зазначав він. – Тепер же ми маємо справу з елементарною формою даної емоційної помсти, яка призводить до зведення кари до категорій самого злочину» [1, с. 191].

Оригінальну філософсько-правову позицію стосовно питання ролі покарання у рамках сучасної ліберально-демократичної спільноти займає відомий британський вчений – філософ, правознавець та пенолог Е. Дафф, який особливе значення надає застосуванню ідеї «заслуги» (*desert*). Він звертав увагу на потребу фіксації у розглядуваній теорії зв'язків між злочином у минулому та нинішнім покаранням. Такі причинно-наслідкові стосунки даних правових реалій зводились до виявлення взаємовідносин «вини» та «страждання»,

особливе значення у яких саме відіграє теза про «заслугу» як таку, що поєднує почуття вини та страждання, а державу уповноважує на практиці накладати на винних у злочинах заслужене ними страждання [2, р. 21].

Серед комунікативних заходів, що забезпечують трансляцію суті покарання як важливого соціального феномену до суб'єктів правовідносин, пріоритет Е. Даффом визначається як за кримінальним правом, встановленим ліберальною державою, так і за відповідним цьому процесом кримінального судочинства. При цьому він підкреслює, що таким чином «до морально свідомих громадян звертаються нормативною мовою суспільних цінностей» [2, р. 80], а отже, можна говорити, що у такому випадку ми повинні мати справу із фактором наявних у суспільстві принципів, що базуються на пріоритетності пануючих у ньому ціннісних орієнтацій. Якщо мова йде про ліберально-демократичні спільноти, які розглядаються вченим у його дослідженні, то можна зробити висновок, що до таких цінностей автор відносить у першу чергу пріоритетність людської екзистенції та її права на свободу. На нашу думку, саме це і кореспондується з вибором у дослідженні питання покарання як центрального, адже сам феномен даного суспільного явища може слугувати хорошим прикладом у справі захисту ліберальних цінностей та засудження будь-якого прояву тоталітаризму, заснованого на жорстокості покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пікер П. Право і справедливість : пер. з фр. / П. Пікер. – К. : Дух і Літера, 2002. – 216 с.
2. Duff R. A. Punishment, Communication, and Community / R. A. Duff. – N. Y. : Oxford University Press. 2001. – 245 p.
3. Williams G. Responsibility as a Virtue / Garrath Williams // Ethical Theory and Moral Practice. – 2008. – No 11. – P. 455–470.

С. Ф. Орлов, кандидат філософських наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У країні капіталістичного устрою із зборами коштами, оскільки існує економічна свобода, не має таких сильних проблем. Як правило, значну частину коштів дають на агітацію невелика кількість багатих людей, які почува-